

Bożena Nowak

Postawa miast Korony wobec planów sukcesyjnych Władysława Jagiełły

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 50, 77-90

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. I,

SECTIO F

1995

Instytut Historii UMCS

BOŻENA NOWAK

*Postawa miast Korony wobec planów sukcesyjnych
Władysława Jagiełły*

L'attitude des villes du Royaume de Pologne vis-à-vis de la politique
dynastique de Ladislas Jagellon

Schyłek wieku XIV i pierwsza połowa stulecia następnego były w dziejach miast i mieszczańskim okresem największego ich znaczenia w życiu Polski przedrozbiorowej.¹ Przejawiało się ono nie tylko w ich udziale przy gwarantowaniu traktatów międzynarodowych, ale i w polityce wewnętrznej w uczestnictwie mieszczańskim w wyborze nowych władców.²

Po raz pierwszy znaczenie tej grupy społecznej znalazło wyraźne odbicie w sprawach związanych z sukcesją po śmierci Kazimierza Wielkiego.³ Z chwilą objęcia tronu polskiego przez Ludwika Węgierskiego rola tego czynnika w sprawach dotyczących następstwa na tronie polskim była ciągle aktualna. Starania Andegawena o zapewnienie panowania w Polsce jednej z córek spowodowały, że

¹ M. Biskup: *Rola miast w reprezentacji stanowej Królestwa Polskiego i Prus Krzyżackich w XIV i XV w.* „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1978, T. 30, z. 1, s. 95.

² *Ibid.*, M. Bogucka, H. Samsonowicz: *Dzieje miast i mieszczaństwa polskiego w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 296–299; H. Samsonowicz: *Rola polityczna miast polskich w I połowie XV w.* [w:] *Kultura – polityka – dyplomacja. Studia ofiarowane J. Maciszewskiemu w 60. rocznicę jego urodzin*, Warszawa 1980, s. 338–345.

³ J. Dąbrowski: *Elżbieta Łokietkówna* [w:] *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny ser. II*, T. 32 (og. zb. 57), rozdz. XII, Kraków 1914, s. 403–411.

zabiegom mającym na celu pozyskanie dla tej koncepcji szerokiego poparcia społecznego poddane zostały także miasta.⁴

Objęcie władzy w Polsce przez Jadwigę Andegaweńską i jej małżeństwo z Jagiełłą stworzyły dalsze możliwości aktywizacji różnych czynników społecznych, w tym i mieszczaństwa głównie z tego względu, że Jagiełło był pierwszym władcą elekcyjnym w całym tego słowa znaczeniu.⁵

Udział miast w jego elekcji nie jest jednak w literaturze ujmowany jednoznacznie. T. Silnicki wychodził z założenia, że prawdopodobnie nie odbyła się jednak bez nich.⁶ Odmienne zdanie w tej kwestii prezentują J. Ptaśnik i J. Wyrozumski.⁷ Ten ostatni twierdzi wprost, że z przywileju krakowskiego Jagiełły wystawionego 18 lutego 1386 r., którym władca zatwierdza prawa Królestwa, wynika jasno, że mieszczenie jednak w ogóle nie uczestniczyli w powołaniu Litwina na tron polski.⁸

Uczestniczyli natomiast w rozgrywkach toczących się w Polsce przy okazji kreowania następcy po Władysławie Jagielle.⁹

W świetle aktów prawnych, przede wszystkim zgodnie z postanowieniami unii horodelskiej w 1413 r., tron po nim mieli objąć na zasadzie dziedziczenia jego prawni potomkowie i tylko ich brak czynił aktualną elekcję.¹⁰ Do chwili więc narodzin syna na dziedziczkę tronu polskiego przewidziana była królewska jedynaczka – Jadwiga, córka Anny Cylejskiej, zaręczona w r. 1421 z Fryderykiem Hohenzollernem.¹¹

Jednakże nawet w umowie zaręczynowej umieszczona została klauzula, że wszystkie prawa Jadwigi do tronu wygasają z chwilą narodzin syna, który prawem dziedzicznym posiadać koronę Królestwa Polskiego.¹² Zgodnie z tym, gdy

⁴ J. Dąbrowski: *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, Kraków 1918, s. 270–286.

⁵ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak: *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1985, s. 94.

⁶ T. Silnicki: *Prawo elekcji królów w Polsce Jagiellońskiej*, Lwów 1913, s. 10. Za nim taką ewentualność przyjmuje Biskup: *Rola miast...*, s. 93.

⁷ J. Ptaśnik: *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1949, s. 221; J. Wyrozumski: *Dzieje Krakowa*, T. I. Pod red. J. Bieniarzówny, J. M. Małeckiego, Kraków 1994 s. 515.

⁸ Wyrozumski: *Dzieje Krakowa...*, s. 515.

⁹ Biskup: *op. cit.* s. 94; Bogucka, Samsonowicz: *op. cit.*, s. 299; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański: *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990, s. 281. Ze starszej literatury zob. E. Małczyńska: *Rola polityczna Królowej Zofii Holszańskiej na tle walki stronnictw w Polsce w latach 1422–1434*, [w:] *Archiwum Tow. Nauk. we Lwowie*, Dział II, t. XIX, s. 3, Lwów 1936, s. 58; Silnicki: *op. cit.*, s. 19 i n.

¹⁰ Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.*, s. 279–280.

¹¹ *Ibid.*, s. 280.

¹² Małczyńska: *Rola polityczna...*, s. 36; Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.* s. 280.

w r. 1424 urodził się wreszcie monarsze upragniony syn, Jagiełło w liście do papieża Marcina V pisał, że syn ten „*domino cooperante regni terrarumque marum gubernacula, que spaciosus complectitur ambitus, velud heres et successor, feliciter in domino possidebit*”.¹³ Tymczasem wbrew dotychczasowym aktom i stanowisku ojca, od samego początku sprawa sposobu objęcia władzy przez królewicza stała się przedmiotem kontrowersji. Dla wszystkich polskich czynników politycznych było oczywiste, że następcą po Jagielle będzie jego syn. Nie wszyscy jednak akceptowali sposób, w jaki ojciec zamierzał mu przekazać tron. Politycy związani z władcą uznawali dziedziczne prawa małego Władysława bez zastrzeżeń.¹⁴ Obóz przeciwny, z biskupem Zbigniewem Oleśnickim na czele, dążył jednak do elekcji w ramach dynastii i do dokonania koronacji dopiero wówczas, gdy następcą potwierdzi dotychczasowe przywileje.¹⁵ T. Silnicki pisał, że wówczas sprostowano, iż elekcja daje świetny sposób do uzyskania wpływu na osobę króla.¹⁶ Zaistniała w związku z tą sprawą różnica zdań wśród czynników politycznych stała się powodem ostrej walki między nimi.

Konfrontacja zwolenników obu koncepcji nastąpiła już 25 kwietnia 1425 r. w Brześciu Kujawskim. Jagiełło bowiem z racji wieku nie mógł sobie pozwolić na ewentualne przedłużanie tak ważnej dla państwa, a przede wszystkim dla niego samego i jego syna sprawy. Z dzieła J. Długosza dowiadujemy się, że:

[...] w dzień św. Marka w Brześciu na Kujawach odbył się zjazd powszechny. Na nim na usilne żądania króla polskiego Władysława, prałaci, książęta, panowie Królestwa Polskiego zobowiązali się, że mocą specjalnego dokumentu przyjmą świeżo narodzonego syna króla Władysława, po śmierci ojca na króla i pana. Dokument ten jednak powierzają biskupowi krakowskiemu Zbigniewowi, który ma go przekazać dopiero wtedy, kiedy zgodnie z podjętą wówczas szczegółową treścią uchwały zostanie na rzecz królestwa i każdej ziemi podpisany specjalny dokument królewski, opatrzony pieczęcią królewską, a zawierający wolności i przywileje (...). Gdyby im ich odmówiono, uważali, że ich ono nie wiąże i wstrzymywali biskupa krakowskiego od przekazania dokumentu ze zobowiązaniami”.¹⁷

Z relacji tej wynika jasno, że król zwrócił się do zgromadzonych w Brześciu z prośbą o uznanie jego syna następcą. O tym, że miało to w zamysłach monar-

¹³ *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376-1430*, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, nr 1169.

¹⁴ Do grupy tej należeli przede wszystkim Szafraniec i ich stronnicy, zob. E. Maleczyńska, *Spółczesność polskie I połowy XV wieku wobec zagadnień zachodnich*, Wrocław 1947, rozdz. IV; id.: *Rola polityczna...*

¹⁵ Maleczyńska: *Rola polityczna...*, s. 55 i n.; Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.*, s. 280 i n.

¹⁶ Silnicki: *op. cit.*, s. 16; Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.*, s. 280. T. Silnicki stoi na stanowisku, że zabiegi Jagiełły o wprowadzenie syna na tron były zbędne, gdyż miał on faktyczne prawa dziedziczne. Były one, jego zdaniem, podyktowane zbytnią troskliwością ojca, co w konsekwencji doprowadziło do elekcji.

¹⁷ *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XI (1415-1450). Warszawa 1985, s. 222.

chy odbyć się według preferowanej przez niego zasady dziedziczenia, świadczy reakcja zebranych. Warunki postawione przez nich Jagielle wskazują, że gotowi byli oni zadośćuczynić życzeniu króla, jednak dopiero po spełnieniu przez niego ich postulatów. Konsekwencja odmowy królewskiej wyrażona została w ostatnim zdaniu cytowanego przekazu Długosza. Na zjeździe brzeskim zatem zwyciężyła, przynajmniej na razie, odmienna od monarszej koncepcja obsadzenia tronu polskiego po zgonie Jagiełły, a więc elekcja.

Jaką postawę wobec omówionych wyżej planów Jagiełły zajęły miasta polskie?

Informacji na ten temat dostarczają nam 2 niezależne od siebie rodzaje źródeł. Pierwszym z nich są akty hołdownicze składane przez miasta w r. 1425, a adresowane przede wszystkim, choć nie tylko, do Władysława Jagiełły. Drugim zaś jest dokument, wystawiony przez młodego Władysława tuż przed koronacją w Krakowie w dniu 25 lipca 1434 r., w którym przyrzekał on i dał poręczycieli, wśród których oprócz królowej Zofii i licznych dostojników znaleźli się również przedstawiciele miast, że potwierdzi przywileje, gdy osiągnie 15 lat. Zgodził się również, aby na wypadek niedotrzymania przez niego obietnicy, poddani wybrali sobie innego władcę.¹⁸

W tekstach aktów hołdowniczych, miasta wystawiające je przyrzekały, że:

*„[...] domino Wladisłao [...] regi Poloniae [...] fideles erimus [...] sicut hucusque fuimus [...] et post ipsum inclito filio eius iuveni Wladisłao habebimusque [...] pro vero domino et herede, et si quod Deus avertat, idem filius eius vita excederet, quod tunc preclarae principi domine Hedwigi, filiae eius, aut alii proli eius, si quam habuerit, simili modo fideles erimus et habebimus ipsam pro naturali domina et herede [...]”.*¹⁹

Jest to wyraźnie sprecyzowane przyrzeczenie wierności Jagielle i, co najważniejsze, zobowiązanie przyjęcia w przyszłości jego syna „*pro vero domino et herede*”, czyli za prawdziwego władcę i dziedzica. Było to więc zgodne z zasadą, którą Władysław Jagiełło chciał realizować przy przekazywaniu synowi tronu polskiego.

Jako pierwsze spośród polskich miast akt taki wystawił społeczny Kraków. Nastąpiło to wkrótce po urodzeniu królewskiego potomka – 28 lutego 1425 r.²⁰

Następnym miastem, które w niecały miesiąc później, bo 19 marca 1425 r.

¹⁸ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. II, wyd. A. Lewicki, Kraków 1891, nr 222.

¹⁹ Jest to dokument hołdowniczy Krakowa, zob. *Codex epistolaris...*, t. I, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków 1876, nr 67; regest; *Inventarium omnium et singularum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in archivo Regni in arce Cracoviensi continentur*, wyd. E. Rykaczewski. Lutetiae Parisiorum 1862, s. 199 (dalej: Rykaczewski).

²⁰ *Ibid.*

złożyło podobny dokument, był Lelów.²¹ W niedługi czas potem 27 marca 1425 r. akt swój wystawił również Wieluń.²² Przed zjazdem w Brześciu podobne dokumenty hołdownicze sporządziły jeszcze: Kalisz 13 kwietnia²³, Stawiszyn 14 kwietnia²⁴, Konin i Pyzdry 16 kwietnia²⁵ i Radziejów 23 kwietnia 1425 r.²⁶ Inne miasta swoje akty o takiej treści wystawiły już po zjeździe brzeskim. I tak datę 9 maja 1425 r. nosi dokument Dobrzyń²⁷, zaś 12 maja akty Rypina²⁸ i Lipna²⁹. W tym samym dniu akt wierności złożyły również Bobrowniki³⁰, których stosowny dokument jednak się nie zachował. Dnia 22 maja 1425 r. pismo o treści hołdowniczej wystawiła Bydgoszcz³¹, 23 maja Nakło³², zaś 31 maja Inowrocław.³³ Kolejne dwa dokumenty Gembic i Gniezna noszą daty 2 czerwca 1425 r.³⁴

²¹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. II, wyd. S. Kuraś, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, nr 374, (dalej: ZDM); regest: *Index actorum saeculi XV*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1888 nr 1463; (dalej: Index...); Rykaczewski s. 199.

²² Zachował się jedynie regest, zob. *Index actorum...*, nr 1420; Rykaczewski, s. 306; Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności (dawniej Polskiej Akademii Nauk) w Krakowie (dalej: BPAU) rkps 473 (J. W. Smoniewski: Materiały, woj. sieradzkie) k. 131.

²³ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. VIII, wyd. Warszawa 1989 (dalej: KdW) nr 1021; BPAU, rkps 472 (J. W. Smoniewski: Materiały, woj. kaliskie) k. 16v.

²⁴ KdW VIII nr 1023; regest: *Index...* nr 1425; Rykaczewski s. 298; BPAU rkps 472 k. 108v.

²⁵ KsW VIII nr 1024; regest: *Index...* nr 1426; Rykaczewski s. 298; KdW VIII nr 1025.

²⁶ *Codex diplomaticus Poloniae*, t. II, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczowski, Warszawa 1853, cz. I, nr 366 (dalej *Cod. dipl. Pol.*); regest: *Index...* nr 1428; Rykaczewski s. 325.

²⁷ *Cod. dipl. Pol.* t. II, cz. I, nr 367; regest: *Index...*, nr 1432; Rykaczewski s. 333; BPAU rkps 472 (woj. inowrocławskie) k. 25v.

²⁸ *Cod. dipl. Pol.*, t. II, cz. II nr 566; regest: *Index...*, nr 1436; Rykaczewski s. 333. Data wystawienia dokumentu podana przez wydawców – 25 maja – jest błędnie rozwiązana, w stosunku do tej, która umieszczona jest w treści dokumentu. Ponadto dokument ten został wystawiony w Bobrownikach, a tam monarcha przebywał właśnie 12 maja 1425 r., zob. A. Gąsiorowski: *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434*, Warszawa 1972, s. 81.

²⁹ *Cod. dipl. Pol.*, t. II, cz. II nr 368; regest: *Index...*, nr 1433; BPAU rkps 472 k. 32.

³⁰ BPAU rkps 472 k. 11v. Data złożenia hołdu ustalona została w oparciu o datę hołdu Rypina (zob. przypis 28) i o *Itinerarium...*, s. 81.

³¹ Data dzienna podana przez wydawców jest błędna w stosunku do tej, która zawiera treść dokumentu. Zob. *Cod. dipl. Pol.*, t. II, cz. II nr 567; regest: *Index...*, nr 1437; Rykaczewski, s. 329; H. Wuttke: *Städtebuch des Landes Posen*, Leipzig 1864, nr 51 podaje poprawną datę (dalej: Wuttke...); BPAU rkps 472, k. 17.

³² KdW VIII nr 1029; regest: *Index...*, nr 1434; Rykaczewski, s. 298; informacja BPAU rkps 472 (woj. kaliskie) k. 95v.

³³ *Cod. dipl. Pol.*, t. II, cz. II nr 369; regest *Index...*, nr 1440; Rykaczewski s. 329; Wuttke..., nr 52.

³⁴ *Cod. dipl. Pol.*, t. II, cz. II nr 558; regest: *Index...*, nr 1441; Rykaczewski s. 337; Wuttke, nr 53.

i 16 czerwca.³⁵ Dalsze miasta takowe pisma składały monarsze w lipcu. I tak 8 lipca dokonały tego: Międzyrzecz³⁶, Skwierzyna³⁷ i Wschowa³⁸. W tym samym dniu hołd złożył również Kościan³⁹. W trzy dni później 11 lipca – akt wystawił Śrem⁴⁰ zaś w dniu następnym Pobiedziska⁴¹, Środa⁴² i Poznań.⁴³ Ostatnim miastem, które sporządziło taki akt w lipcu w dniach 17–19 było Koło⁴⁴, zaś ostatnim w ogóle miastem składającym podobny hołd Jagielle był Lwów, którego dokument datowany jest dopiero na 9 października 1425 r.⁴⁵

Literatura, w której poruszano problem postawy miast wobec następstwa tronu w r. 1425, zwraca uwagę na wiążące się z tym bezpośrednio dwie kwestie. Jedną z nich jest informacja o podjęciu przez króla i czynniki popierające go odpowiednich starań, mających na celu uzyskanie poparcia miast dla praw dziedzicznych małego Władysława do tronu⁴⁶. Drugą natomiast stanowi spostrzeżenie, że odpowiednie akty hołdownicze przygotowywała kancelaria królewska.⁴⁷

Analizując daty wystawianych przez miasta dokumentów homagialnych, dostrzec można pewną prawidłowość. Pokrywają się one w znacznym stopniu z itinerarium królewskim.⁴⁸ Król więc, tradycyjnie już objeżdżając państwo, zbierał je w ciągu kilku miesięcy. Należy jednak zauważyć, że do niektórych deklarują-

³⁵ KdW VIII nr 1031; regest: *Index...*, nr 1442; Rykaczewski: s. 298; informacja BPAU rkps 472 (woj. kaliskie) k. 51.

³⁶ Regest w KdW VIII nr 1041; *Index...*, nr 1444; Rykaczewski s. 280; Informacja BPAU rkps 471 (J. W. Smoniewski: *Materiały, woj. poznańskie*) k. 135-135v.

³⁷ KdW VIII nr 1040; regest: *Index...*, nr 1462; Rykaczewski: s. 280. Informacja BPAU rkps 471 k. 153v.

³⁸ KdW VIII nr 1039; regest: *Index...*, nr 1445; Rykaczewski s. 280.

³⁹ Informację o tym zob. BPAU rkps 471 k. 118–118v. Data ustalona w oparciu o *Itinerarium...*, s. 81.

⁴⁰ KdW VIII nr 1044; *Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski*, wyd. E. Raczyński, t. I, Poznań 1840 nr 116; regest: *Index...*, nr 1447; Rykaczewski: s. 280; Wuttke, nr 55; BPAU rkps 471 k. 163v.

⁴¹ KdW VIII nr 1045; regest: *Index...*, nr 1464; Rykaczewski: s. 298.

⁴² Regest zob. KdW VIII nr 1047; *Index...*, nr 1448; Rykaczewski: s. 298; BPAU rkps 471 k. 157.

⁴³ Regest, zob. KdW VIII nr 1046.

⁴⁴ Dokument stosowny nie zachował się. Informacje o tym podaje J. W. Smoniewski, zob. BPAU rkps 472 k. 82, z tym że z nieprecyzyjną datą. Przyjęta w treści, została ustalona w oparciu o *Itinerarium...*, s. 81.

⁴⁵ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie, t. IV Lwów 1873 nr 73; regest: *Index...*, nr 1452.

⁴⁶ *Małczyńska: Rola polityczna...*, s. 57; Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.*, s. 281.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Zob. Gąsiorowski: *op. cit.*, s. 80–82.

cych się miast monarcha nie docierał. Dokumenty ich były wówczas wystawiane w miejscu pobytu króla, zapewne przy współudziale przedstawicieli zainteresowanych ośrodków miejskich. Tak np. Pobiedziska wystawiły swoją deklarację podczas pobytu króla w Środzie. Tam też sporządził stosowny akt homagialny Poznań pomimo tego, że władca przebywał w tym mieście 2 tygodnie wcześniej.⁴⁹ Przedstawiciele Wschowy i Skwierzyny zrobili to w Kościanie. Prawdopodobnie również w Kościanie przekazały władcy swój akt władze Międzyrzecza.⁵⁰ Z kolei akty hołdownicze Rypina i Lipna jako miejsce ich wystawienia podają Bobrowniki. Część zatem miast, w których Jagiełło złożył wizytę, niekiedy bardzo krótką, jednodniową, przekazały mu swe akty natychmiast, co pozwala wnioskować, że miały je przygotowane lub że w chwili przyjazdu króla były absolutnie zdecydowane to uczynić. Inne, nie objęte planami podróży, dokonały tego w czasie jego pobytu w ośrodkach sąsiednich. Były zatem przypuszczalnie zorientowane w trasie przejazdu króla, a być może i w celu jego wizyty. Ich przedstawiciele spotykali więc monarchę nieprzypadkowo. Poznań wreszcie nie złożył swego aktu wtedy, gdy w ciągu 6 dni (24–30 kwietnia) gościł króla u siebie, a zrobił to prawdopodobnie w Środzie – w kilkanaście dni później – jako jedno z ostatnich miast w Koronie, a przedostatnie w Wielkopolsce. Różnica czasowa między wizytą króla w Poznaniu a wystawieniem przez to miasto dokumentu pozwala domyślać się, że mieszczanie rzeczonoego ośrodka być może wówczas dopiero analizowali sytuację i podejmowali decyzję. Możliwe jest jednak także i to, że wystawienie przez Poznań stosownego dokumentu było realizacją porozumienia między miastami, które w tym właśnie czasie składały swe akty, dotyczącego ich postawy względem planów sukcesyjnych Jagiełły. Na korzyść takiej interpretacji, jak się wydaje, może przemawiać fakt, że niektóre z miast akty hołdownicze składały w innych ośrodkach miejskich.

Niezależnie od tego jednak, wszystkie przedstawione wyżej okoliczności co do czasu i miejsca wystawiania przez miasta omawianych dokumentów wskazują na działania zorganizowane.

Wyniki przeprowadzonej analizy przemawiają również na korzyść hipotezy o przygotowywaniu przez króla w miastach odpowiedniego gruntu, mającego wzmocnić szanse realizacji jego koncepcji sukcesji.

⁴⁹ W Poznaniu władca był w dn. 24–30 VI 1425: zob. Gąsiorowski: *op. cit.*, s. 81. Miejsce wystawienia aktu hołdowniczego wydawcy ustalili na podstawie *Itinerarium*, zob. uwaga do nr 1046 w VIII t. KdW, s. 368.

⁵⁰ Król w Międzyrzeczu w r. 1425 nie był, natomiast w terminie wystawienia dokumentu przebywał w Kościanie, zob. Gąsiorowski: *op. cit.*, s. 81. Na tej podstawie miejsce sporządzenia aktu ustalili jego wydawcy, zob. uwagę do dokumentu nr 1041 w VIII t. KdW s. 363.

Analiza treści aktów homagialnych pozwala poczynić jeszcze dalsze spostrzeżenia. W ich formularzach pojawiają się w różnym czasie, z zachowaniem pewnej prawidłowości, oprócz wymienionych już osób, także królowa Zofia i książę Witold, którym wyznaczono rolę szczególną, o czym nas również informują wspomniane akty.

W dokumentach wystawionych w ciągu marca i kwietnia miasta podejmowały zobowiązania wierności także „*domine Zophie regine Poloniae tutrici filii sui predicti*”⁵¹, zaś w tych, które zostały złożone w ciągu maja, czerwca, lipca i października miasta składały podobne przyrzeczenie „*preclare domine Zophie regine Poloniae ac inclito principi et domino Alexandro alias Witowdo magni duci Lithuaniae (...) tanquam tutpribus filii predicti*”.⁵²

Przyglądając się datom dokumentów, w których kolejno pojawiły się obie te osoby w charakterze opiekunów małego Władysława zaobserwować można pewną zasadę. Od samego początku we wszystkich zachowanych aktach hołdowniczych, z wyjątkiem krakowskiego, z tytułem opiekunki małego Władysława wymieniana była królowa Zofia. Książę Witold natomiast został uwzględniony dopiero w pewnym okresie. Nastąpiło to wyraźnie po zjeździe brzeskim, który odbył się w końcu kwietnia. Zatem należy przypuszczać, że przebieg tego zjazdu i poniesiona tam przez króla porażka spowodowały decyzję Jagiełły o wykorzystaniu w walce o zasady sukcesji również osoby Witolda, a być może i samej Litwy, co widać wyraźnie w latach następnych.⁵³

W treści aktów hołdowniczych nie ma istotnych różnic poza omówioną już, a związaną z postanowieniami w kwestii opieki nad małoletnim królem. To może stanowić potwierdzenie hipotezy, że formularze tych dokumentów zostały przygotowane odgórnie, w kancelarii królewskiej. Rola deklarujących się miast zatem sprowadzałyby się tylko do ich przyjęcia i zaakceptowania.

W roku 1425 więc akty hołdownicze, z zapewnieniem wierności i lojalności względem króla i wymienionych w nich osób, ze zobowiązaniem przyjęcia syna

⁵¹ Zobowiązanie takie zawierają zachowane akty homagialne Łelowa, Kalisza, Konina i Radziejowa. Na ten temat pisze W. Sobociński: *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. 2, s. 274 i n.

⁵² Patrz dokumenty: Dobrzyń, Rypina, Bydgoszcz, Nakła, Inowrocław, Gembic, Gniezno, Skwierzyna, Wschowy, Śrem, Pobiedzisk i Lwowa.

⁵³ A. Prochaska: *Dzieje Witolda wielkiego księcia Litwy*, Wilno 1914, rozdz. XV i VI; L. Kolano-wski: *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. I. Warszawa 1930, rozdz. IX; id.: *Polska Jagiellonów*, Olsztyn 1991, s. 45 i n.; Małczyńska: *Rola polityczna...*, rozdz. IV i V; id.: *Spółeczeństwo...*, rozdz. IV; Krzyżaniakowa, Ochmański: *op. cit.*..., s. 279 i n.

królewskiego na władcę po śmierci ojca wystawiło 27 miast⁵⁴, co stanowi jednak niewielką część funkcjonujących wówczas ośrodków miejskich.⁵⁵ Z dotychczasowych rozważań nasuwają się następujące spostrzeżenia:

- a) akty hołdownicze wystawiło tylko 27 miast;
- b) uczyniły to liczniejsze miasta, lecz ich deklaracje zaginęły;
- c) dwór królewski zabiegami o uznanie praw małego Władysława do tronu i o wystawienie dokumentów hołdowniczych objął większą liczbę miast, lecz tylko 27 na nie odpowiedziało.

Zważywszy na wagę problemu sukcesji dla króla Władysława Jagiełły, zwłaszcza w ówczesnej sytuacji wewnątrzpolitycznej, przypuszczać można, że szczególnie po zjeździe brzeskim agitację wśród miast władca prowadził na szeroką skalę. O tym, że jej wynik nie przesądził jednak sprawy na korzyść króla, świadczy wspomniany już dokument królewicza Władysława wystawiony w r. 1434. Z jego ogólnej treści można wnioskować, że tron obejmował on według innej, niż preferowana przez ojca, zasady. Zwyciężyła zatem po kilku latach walki koncepcja elekcji, którą już podczas zjazdu brzeskiego 1425 r. lansowali przeciwnicy Jagiełły.

W dokumencie tym wśród gwarantów zobowiązań przyszłego władcy znaleźli się przedstawiciele 23 miast: Krakowa, Poznania, Lwowa, Sandomierza, Sieradza, Lublina, Kalisza, Łęczycy, Brześcia, Wielunia, Sącza, Inowrocławia, Sanoka, Biecza, Dobrzyń, Kościana, Wschowy, Środy, Gniezna, Wiślicy, Pызdr, Bochni i Wieliczki.⁵⁶

Zdaniem H. Samsonowicza, „kolejność wymieniania ich w zestawieniu jest

⁵⁴ Kolanowski: *Dzieje...*, s. 151 wymienił wśród miast składających w r. 1425 hołd Jagielle również Lublin. Aktu hołdowniczego, ani wzmianki w rejestrach na ten temat nie ma.

⁵⁵ J. Wyrozumski: *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1980, t. 28, z. 3; F. Kiryk: *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*. „Roczniki Naukowo-Dydaktyczne WSP w Krakowie” 1972, s. 43; *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XIV w. Województwo Krakowskie* (pow. południowe), Kraków 1985; id.: *Urbanizacja Małopolski, Województwo Sandomierskie XIII–XIV wiek*, Kielce 1994; O. Lange: *Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, „Pamiętnik Historyczno–Prawny” Lwów 1925, t. I; J. Wiesiołowski: *Sieć miejska w Wielkopolsce w XIII–XIV wieku. Przestrzeń i społeczeństwo*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1980, t. 28, z. 3; Z. Guldon; *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII–XIV w.*, „Ziemia Kujawska”, 1968, t. II; R. Rosin: *Studia z dziejów miast dawnych województw sieradzkiego i łęczyckiego XII–XVII w.*, „Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych”, 1959, t. XIV, z. 1; Bogucka, Samsonowicz: *Dzieje miast...* s. 85–88.

⁵⁶ *Cod. epistol.*, t. II, nr 222.

zapewne nieprzypadkowa. W grę musiały wchodzić stolice województw i znaczniejsze ośrodki”.⁵⁷

Pierwszą refleksją, która nasuwa się po dokładnym przeanalizowaniu zbiorowości miast uczestniczących w tym akcie jest to, że niektóre spośród nich występowały już w r. 1425.

Dokonując porównania miast uczestniczących w obu wydarzeniach, otrzymujemy zaskakujące rezultaty. Wynika z niego bowiem, że zarówno w akcji homagialnej na rzecz Jagiełły, jak i w omawianym dokumencie powtórzyło się aż 12 ośrodków miejskich. Stanowiło to bez mała połowę tych miast, które deklarowały wierność Jagielle, a w związku z tym i jego koncepcji sukcesji, i ponad połowę tych miast, które następnie przyjęły odrzuconą przez tegoż władcę zasadę przekazania tronu synowi. Były to: Kraków, Poznań, Lwów, Kalisz, Inowrocław, Dobrzyń, Kościan, Wschowa, Środa, Gniezno, Puzdry i Wieluń.

Równocześnie wymieniona sugestia H. Samsonowicza o szczególniejszym znaczeniu w państwie ośrodków miejskich występujących w r. 1434 w charakterze gwarantów skłania do porównania pod tym względem miast uczestniczących w wydarzeniach z lat 1425 i 1434.

Problem znaczenia tych ośrodków wyjaśnić można, uwzględniając przede wszystkim ich rolę gospodarczą. Ta zaś dała H. Samsonowiczowi podstawę do sklasyfikowania miast polskich i usystematyzowania ich według określonych kategorii.⁵⁸

Autor dokonał tego w oparciu o źródła wprawdzie z drugiej połowy wieku XV i pierwszej ćwierci stulecia następnego, lecz, jak się wydaje, uzyskane w ten sposób ustalenia oddają zapewne stan właściwy również i dla końcowych lat panowania Władysława Jagiełły.

Henryk Samsonowicz proponuje podział tych miast na 4 kategorie. I tak, ośrodki miejskie grające istotną rolę w handlu międzynarodowym należały do pierwszej z nich. Druga – obejmowała ośrodki rynków regionalnych większych i mniejszych, posiadające przywileje gospodarcze. W trzeciej kategorii mieściły się według proponowanego podziału te miasta, których rola handlowa ograniczała się tylko do rynku lokalnego. Wreszcie ostatnia – czwarta kategoria miast obejmowała, zdaniem autora, najmniejsze ośrodki dóbr prywatnych czy kościelnych posiadających prawa miejskie i aspirujących do udziału w szerszym handlu.⁵⁹

Wśród miast aktywnych w r. 1425 do pierwszej z ustalonych kategorii nale-

⁵⁷ Bogucka, Samsonowicz: *Dzieje miast...*, s. 299.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 105–123.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 106–108.

żały, zdaniem H. Samsonowicza: Kraków, Poznań i Lwów. W drugiej znajdowały się: Wieluń, Kalisz, Stawiszyn, Konin, Puzdry Bydgoszcz, Inowrocław, Gniezno, Międzyrzecz, Wschowa, Kościan, Śrem, Pobiedziska, Środa i Koło. Lelów, Radziejów, Dobrzyń, Rypin, Nakło, Głębice i Skwierzyna zakwalifikowane zostały do trzeciej z proponowanych kategorii. Wreszcie w ostatniej mieściły się Bobrowniki i Lipno.

Znaczenie i rolę miast, które gwarantowały w r. 1434 zobowiązania Władysława Jagiellończyka, łatwiej określić, przyjmując jako punkt odniesienia przede wszystkim te ośrodki miejskie, które wystawiły w r. 1425 akty homagialne.

Tab. 1. Podział miast uczestniczących
o omawianych wydarzeniach w latach 1425 i 1434
Tab. 1. Le classement des villes participant aux événements
des années 1425 et 1434

Kategorie miast	Rok 1425	Rok 1434
I	3	3
II	15	18
III	7	2
IV	2	-
Razem	27	23

Analiza informacji w niej zawartych pozwala wnioskować, że miasta, które uwzględniał dokument Władysława III, były mniej zróżnicowane pod względem znaczenia i roli niż te, które występowały w roku 1425.

Pierwsze z nich mieszczą się bowiem w ramach 3 przyjętych kategorii, podczas gdy wśród tych z czasów Władysława Jagiełły znajdowały się ośrodki miejskie zakwalifikowane również do IV. Wniosek następny, który nasuwa się w związku z tym dotyczy proporcji, jaką stanowiły w stosunku do ogólnej liczby miast uczestniczących w wydarzeniach r. 1425 i 1434 miasta I i II kategorii łącznie.⁶⁰

Z obliczeń wynika, że za czasów Jagiełły stanowiły one prawie 67% wszystkich miast, które złożyły hołd monarsze, zaś w 9 lat później ośrodki miejskie najbardziej prestiżowe reprezentowane były w omawianym dokumencie w prawie 91%.

Ponadto w obydwu przypadkach niezależnie od liczby występujących w nich miast zarejestrowane zostały wszystkie ośrodki miejskie należące do I kategorii. Natomiast zróżnicowana była na korzyść r. 1434 liczba miast zaklasyfiko-

⁶⁰ Różnica między miastami I i II kategorii była, choć nie tak bardzo wyrazista. Miasta obydwu tych grup decydowały o stopniu urbanizacji, zob. Bogucka, Samsonowicz: *Dzieje miast...*, s. 106, 122.

wanych do II kategorii. Zmniejszyła się też bardzo w porównaniu z r. 1425 liczba ośrodków kwalifikujących się do III z ustalonych kategorii.

Z porównania obydwu zestawień miast wynika, że w r. 1434 w dokumencie młodego Władysława wystąpiły faktycznie bardziej znaczące ośrodki miejskie od tych, które złożyły hołd Jagielle.

Ciekawe wyniki daje również porównanie miast z r. 1425 z tymi, które odnotowuje omawiany dokument z r. 1434, pod względem ich położenia geograficznego. Zestawienie takie pozwala zauważyć stopień zaangażowania się ośrodków miejskich leżących w poszczególnych prowincjach Korony w aktualne wydarzenia. Prezentuje to tabela 2.

Tab. 2. Udział miast prowincji Korony
w akcie hołdowniczym złożonym Władysławowi Jagielle
Tab. 2. La participation des villes de la province de Couronne
dans un acte d'hommage rendu à Ladislas Jagellon

	Rok 1425	Rok 1434
Małopolska	2	8
Ruś	1	2
Wielkopolska	16	8
Kujawy	3	2
Ziemia Dobrzyńska	4	1
Woj. sieradzkie	1	2
Łącznie	27	23

Z zestawienia powyższego wynika, że w obu okresach różnie kształtował się udział miast leżących w poszczególnych prowincjach. Największe dysproporcje dostrzec można w r. 1425, kiedy to po stronie króla opowiedziało się aż 16 miast wielkopolskich, następnie 4 miasta dobrzyńskie, 3 kujawskie, tylko 2 małopolskie i po 1 ośrodku z Rusi i woj. sieradzkiego. W r. 1434 natomiast proporcje są bardziej wyrównane dzięki temu, że zarówno z Wielkopolski, jak i Małopolski w charakterze gwarantów wystąpiło po 8 miast. Podobnie po 2 miasta reprezentowały Kujawy, Ruś i woj. sieradzkie, i tylko 1 Ziemię Dobrzyńską. Porównanie liczby miast reprezentujących poszczególne dzielnice zarówno w r. 1425, jak i w r. 1434 pozwala dostrzec, że w r. 1434 nastąpiło wyraźne zwiększenie zaangażowania się miast leżących w Małopolsce i nieznaczne tych ośrodków, które reprezentowały Ruś i woj. sieradzkie. Spadła natomiast o połowę, w stosunku do r. 1425 liczba miast wielkopolskich, a także wyraźnie tych, które leżały w ziemi dobrzyńskiej i na Kujawach. Wniosek stąd, że miasta leżące w północnych prowincjach ówczesnego państwa polskiego wykazały w r. 1434 mniejsze zaangażowanie niż w okresie wcześniejszym.

W podsumowaniu należy zauważyć, że niezależnie od tego, czy dysponujemy informacjami o wszystkich miastach, które złożyły hołd Jagielle w 1425 r.,

czy też nie, to liczba tych, które to uczyniły, raczej nie jest duża. Proporcje miast leżących w poszczególnych prowincjach Korony, opowiadających się za koncepcją króla wskazują na niezbyt duże zainteresowanie tym problemem ośrodków, które leżały na terenach południowych i wschodnich ówczesnego państwa.

Wymowna wydaje się w szczególności znikoma liczba miast małopolskich. Nie było bowiem wśród nich tych, które z natury rzeczy powinny były znaleźć się wśród hołdowników. Należał do nich choćby Biecz⁶¹, stanowiący podstawę oprawy królowej Zofii, a tym samym zobowiązany do lojalności względem królewskiej pary.

Owa powściągliwość miast nie może być tłumaczona, jak wykazały badania, niemożnością złożenia aktów hołdowniczych na skutek braku bezpośredniego kontaktu z monarchą. Wynikała, jak się wydaje, z braku ich zainteresowania sprawami sukcesji w ogóle, lub być może, rozwiązaniem proponowanym przez władcę. Przykłady Lwowa⁶², Lelowa⁶³, Kalisza⁶⁴, Konina⁶⁵ i Bydgoszczy⁶⁶, które w krótkim czasie po złożeniu aktów homagialnych otrzymały od króla przywileje, zdają się potwierdzać powyższe wnioski. Dodatkowo potwierdza je, jak się wydaje, również fakt, że w dokumencie z r. 1434, który był efektem zwycięstwa zasady elekcji, przesądzonej ostatecznie jeszcze za życia starego króla i przez niego zaakceptowanej, w charakterze gwarantów zobowiązań Władysława III wystąpiły znaczniejsze miasta niż te, które złożyły hołd Jagielle.

RÉSUMÉ

La fin du XIV-e siècle et le début du siècle suivant étaient la période de la plus grande puissance des villes polonaises jusqu'à l'époque des partages de l'État. Elle se manifestait aussi bien dans la participation des villes dans l'établissement des traités avec des pays étrangers qu'au plan

⁶¹ F. Kiryk: *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*, Wrocław 1967, s. 16.

⁶² B. Nowak, *Król Władysław Jagiełło a miasta czerwonoruskie* (w druku).

⁶³ Miasto to już 21 marca 1425 r. otrzymuje przywilej na sprzedaż na lokcie sukna we wszystkich miejscach i targach, zob. ZDM VII nr 1982; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzchowski, t. IV, cz. 3 suppl., Warszawa 1915, nr 591.

⁶⁴ Dnia 17 lipca 1425 r. uzyskał on 2 przywileje: zezwolenie na 2 jarmarki, zob. Archiwum Główne Akt Dawnych dok. nr 3426 i zwolnienie kupców i rozwożących sól od wszelkich opłat celnych i targowych na obszarze całego kraju. *Ibid.* nr 3457; KdW VIII nr 1051. Regest: J. Senkowski, I. Sułkowska-Kurasiowa: *Archiwum dokumentowe Kalisza [w:] Osiemnaście wieków Kalisza*, t. I., Kalisz 1960, nr 42.

⁶⁵ Uzyskuje 25 lipca 1425 przywilej nadający mu jarmarki, zob. KdW t. VIII nr 1055.

⁶⁶ Uzyskała już 3 czerwca 1425 r. odnowienie spalonych przywilejów nadanych miastu przez Kazimierza Wielkiego, zob. Wuttke, *Städtebuch...*, nr 54.

de la politique intérieure, sous forme de participation des bourgeois dans l'élection de nouveaux rois.

Durant le règne de Ladislas Jagellon, leur intervention dans les problèmes dynastiques ne s'est manifestée sensiblement qu'au moment de la naissance du fils du monarque, donc dans les années vingt du XV-e siècle, c'est-à-dire lorsque la succession prévue du roi de Pologne est devenue d'actualité. Pendant la réunion de Brześć Kujawski, le 25 avril 1425, se sont affrontées deux conceptions: celle du père âgé de plus de 70 ans désirant assurer la succession à son fils en vertu des droits d'héritage et celle du camp adverse, avec l'évêque Zbigniew d'Oleśnica en tête, prêchant l'élection d'entre les membres de la dynastie. Le roi et ses partisans ont essuyé l'échec, le principe d'élection a remporté la victoire. Le roi s'est servi des villes pour essayer de s'assurer le succès. Celles-ci adressaient au roi des messages l'assurant de leur loyauté et où le fils royal était appelé «seigneur et héritier», ce qui voulait dire que les villes se rangeaient du côté du roi en ce qui concerne la succession au trône du petit Ladislas.

Toutefois, le nombre de villes qui l'ont fait n'a pas été important. Leur répertoire prouve que les villes de la Petite Pologne, de la Ruthénie et de la voïevodie de Sieradz n'ont pas été très intéressées par les questions de la succession.